

اسناد آرشیوهای عثمانی،

آرشیوهای استانبول

استنفورد جی. شاو
ترجمه کاوه بیات

بخش اول

پانزده سال پیش برای مطالعه پیرامون تشکیلات اداری و مالی ولایات امپراتوری عثمانی پیش از قرن نوزدهم بررسی‌هایی را در آرشیو باشاگانلیک (صدارت عظمی) واقع در استانبول آغاز کردم^۱. این بررسی‌ها مرا بر آن داشت که نتیجه مشاهدات خود را در این آرشیوها برای آگاهی دیگر پژوهشگران ارائه دهم^۲. از آن ایام تاکنون مجموعه‌های دیگری از اسناد بررسی و شناسایی شده و در اختیار پژوهشگران قرار گرفته‌اند و بررسی‌های بعدی پیرامون نهضت اصلاح طلبی عثمانی در قرن نوزدهم و سالهای نخست قرن بیستم مرا توفیق داد این اسناد و دیگر اسنادی را که در مراحل اول تحقیقاتم مشاهده نکرده بودم، بررسی نمایم. لهذا هدف از نگارش این مقاله معرفی اسناد جدیدتری است که در آرشیوهای استانبول، و بویژه آرشیو صدارت عظمی ارائه گردیده‌اند: اسنادی که در مقاله پیشین خود موفق به معرفی آنها نشدم و اینک امیدوارم پژوهشگرانی

که به تاریخ معاصر عثمانی و خاورمیانه علاقمند هستند بدینوسیله تشویق گردند که در بررسی‌های خود از این اسناد نیز استفاده کنند^۳. برای آن که خواننده از حجم و ماهیت اسناد هر یک از این مجموعه‌ها تصویر مشخصتری به دست آورد، این اسناد را به چهار مقوله کلی تقسیم کرده‌ام: قوانین اساسی و نظامنامه‌ها، اسناد سلاطین و دولتمردان، و اسناد قضایی. در واقع اسناد هر یک از این مجموعه‌ها تا حدودی به یکدیگر مربوط می‌شوند.

الف. قوانین اساسی و نظامنامه‌ها
(۱) مجموعه خط همایون

مجموعه‌ای مرکب از حدود ۱۰/۱۰۰۰ سند که سالهای نخست قرن هجدهم را تا شروع عصر تنظیمات (۱۸۳۹) در بر می‌گیرد. این مجموعه در اصل مشتمل بر گزارشهایی است که برای بررسی و تصمیم‌گیری از سوی دفتر صدارت عظمی (باب اصفی) به سلطان و شورای سلطنت تسلیم شده است، فرامین و نتایج بررسی‌ها نیز در این مجموعه‌ها هستند. اغلب این اسناد از لحاظ موضوعی متشنت و پراکنده‌اند و از لحاظ موضوعی طبقه‌بندی نشده‌اند ولی به طور کلی روال تاریخی اسناد حفظ شده است، بعلاوه اسناد مربوط به موضوع‌های مشخص نیز

۱۴۵۱	صحبه
۲۷۸۵	نفعیه
۹۰۱۹	سرای (امور کاخ ها)
	تیمار (امور مالی نظام واقعات)
۸۷۹۴	
	ضبطیه (پلیس و امنیت عمومی)
۴۵۵۰	
۱۰۳۲	ایالات ممتازه
۹۲۴۲	معارف
۱۸۴/۲۵۶	مجموع

هیچ یک از اسناد این فهارس موضوعی عمومی، بر اساس روال تاریخی یا مقوله موضوعی طبقه بندی نشده اند. علاوه بر آن هنگامی که پاره ای از اسناد، موضوع های متعددی را در بر گرفته است فهرست نویسان چاره ای جز آن نداشته اند که موضوع واحدی را برای آنها انتخاب کنند. لهذا پژوهشگر دقیق می باید برای پژوهش خویش، حتی الامکان فهارس هر چه بیشتری را مورد بررسی قرار دهد.

(۳) مجموعه ایراد

این مجموعه اساسی که شامل اسناد قرن نوزدهم و سالهای نخست قرن بیستم است، شامل حدود ۳۵۰/۰۰۰ پرونده است که از لحاظ تاریخ از ۱۸۳۲ تا پایان دوره امپراتوری را در بر می گیرد. اکثر این پرونده ها بر اساس موضوعی تنظیم گشته و هر یک از آنها شامل اسناد و پیش نویس های مربوط به نحوه تهیه و صدور فرامینی است که در خلال قرن نوزدهم و سالهای آخر حکومت عثمانی صادر شده اند. اسناد سالهای ۱۸۳۲ تا ۱۸۹۲، هر سال یک جلد فهرست جداگانه دارد. هر جلد فهرست اسناد نه بر اساس موضوع، بلکه بر اساس مقولاتی کلی چون داخلیه یا خارجیه و امور

این مجموعه که بیشتر اسناد سالهای ۱۷۵۰ تا ۱۸۳۹ را در بر می گیرد اکثراً مشتمل بر اسناد پراکنده است و کمتر پرونده های موضوعی. این مجموعه تحت شانزده موضوع اصلی طبقه بندی شده است:

تعداد اسناد	موضوع
۶۳۷۱	عدلیه
۵۴۹۸۴	عسکری (نظام)
۱۲/۷۴۳	بحریه
۷۵۹۷	بلدیّه
۱۷۴۶۸	داخلیه
۳۲۸۱	ضرابخانه
۳۳۳۵۱	اوقاف
۲۲۶۱	اقتصاد
۹۳۲۷	خارجیه

معمولاً در نزدیکی یکدیگر یافت می شوند. از جمله موضوع های جالب توجه این مجموعه می توان به اصلاحات سلطان سلیم سوم و محمود دوم، لشکر کشی فرانسه به مصر، حرکت وهابی ها در عربستان و انقلابهای عربستان و یونان اشاره کرد. فهارس اصلی به خط [عربی] دوره عثمانی است و رونوشتهایی نیز به خط لاتین تایپ شده و ضمیمه آنها است.

۲ - مجموعه جودت

اسنادی که در فاصله سالهای ۱۹۳۲ تا ۱۹۳۷ زیر نظر کمیته ای تحت سرپرستی معلم م. جودت، کتابشناس و پژوهشگر برجسته استانبول شناسایی و طبقه بندی شد^۴. فهرست این اسناد فقط به صورت تایپی (لاتین) موجود است.

شماره مجلدات	تاریخ مکاتبات	دراختخانه یا موضوع
فهارس ۲۹-۱	۲۴ ربیع الثانی ۱۲۷۸	عدلیه
۵۱-۳۰	۲۸ جمادی الثانی ۱۲۴۵-۱۲ ربیع الاول ۱۳۴۱	بحریه
۸۶-۵۲	۳ جمادی الاول ۱۲۹۷ - ۸ ربیع اول ۱۳۳۸	داخله
۱۲۲-۸۷	۴ ربیع الثانی ۱۲۹۷ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارده
۱۴۴-۱۲۳	۹ جمادی الثانی ۱۲۶۸ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	صادره
		اوقاف
۱۷۴-۱۴۵	۴ ربیع الثانی ۱۲۹۷ - ۷ ربیع الاول ۱۳۴۱	خارجیه
۱۹۲-۱۷۵	۲۱ ربیع الثانی ۱۲۹۶ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارده
		صادره
۲۰۴-۱۹۳	۱۴ شوال ۱۲۶۰ - ۱۶ رمضان ۱۳۳۰	حریه
۲۴۵-۲۰۵	اول رجب ۱۲۶۵ - ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۴۱	اسناد
۲۷۳-۲۴۶	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارده
		صادره
۲۷۵-۲۷۴	۱۰ محرم ۱۲۷۸ - ۱۳۳۸	خزانة خاصه
۲۷۶-۲۷۷	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۳۳۸	(خزانة سلطنتی)
۲۴۳-۲۷۸	۳ رجب ۱۲۶۵ - ۸ ربیع الاول ۱۳۴۱ (تقاضای اجازه صدور ایرادها)	وارده
		صادره
۳۶۰-۳۴۴	۲۸ جمادی الثانی ۱۲۶۵ - ۲۵ جمادی الاول ۱۳۲۷	استبدان ایراد سنیه دفتری
		رسن ایراد سنیه
		(خلاصه ایرادها)
۲۸۹-۳۶۱	۶ محرم ۱۲۴۸ - ۲۵ ربیع الثانی ۱۳۴۰	ایراد خصوصیه
		(در مورد نظام نامه های داخلی و امتیازها، امور قضایی و مالی و پلیس)
۳۹۴-۳۹۰	۱۶ محرم ۱۲۷۸ - ۲۹ صفر ۱۳۴۱	معارف
۳۹۹-۳۹۵	اول محرم ۱۲۷۸ - اول صفر ۱۳۴۱	وارده
		صادره

۴۰۰ - ۴۴۴	۸ شوال ۱۲۶۰ - ۱۳ محرم ۱۲۹۰	مالیه
۴۴۵ - ۴۷۲	۲۹ شعبان ۱۲۷۷ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	اسناد
۴۷۳ - ۵۱۷	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارد صادر
۵۱۸ - ۵۲۰	۲۵ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۱۴ محرم ۱۳۴۰	مجلس اعیان
۵۲۱ - ۵۲۲	۲۶ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۸ صفر ۱۳۴۱	وارد صادر
۵۲۳ - ۵۲۴	۲ ذیحجه ۱۳۲۷ - ۸ رجب ۱۳۳۸	مجلس بیعوتان
۵۲۵ - ۵۲۶	۳ ذیحجه ۱۳۲۶ - ۸ رجب ۱۳۳۸	اسناد
۵۲۷ - ۵۲۸	۲۵ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۱۳ رجب ۱۳۳۸	وارد صادر
۵۲۹ - ۵۳۲	اول محرم ۱۲۹۰ - ۹ ربیع الاول ۱۳۴۱	مشیت (امور دینی)
۵۳۳ - ۵۳۷	اول محرم ۱۲۷۹ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارد صادر
۵۳۸ - ۵۴۴		نفعیه (فوائد عامه)
۵۴۵ - ۵۴۹		وارد صادر
۵۵۰ - ۵۵۱	۲۸ ذیحجه ۱۲۸۵ - ۱۳۳۸	تجارت و نفعیه
۵۵۲	۱۷ ذیحجه ۱۲۸۶ - ۱۳۳۸	وارد صادر
۵۵۳ - ۵۵۴	۲۸ جمادی الاول ۱۲۶۵ - ۱۰ شعبان ۱۳۳۸	تجارت
۵۵۵ - ۵۵۸	۲۱ صفر ۱۳۲۷ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۲۹	وارد صادر
۵۵۹	۹ محرم ۱۲۷۸ - ۱۲ محرم ۱۲۹۰	تجارت و صغیه
۵۶۰	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۳ محرم ۱۲۹۰	وارد صادر
۵۶۱ - ۵۶۲	۱۵ ربیع الاول ۱۳۲۹ - ۱۴ ربیع الاول ۱۳۳۶	تجارت و زراعت
۵۶۳	۲۸ ذیقعده ۱۳۲۷ - ۴ ربیع الثانی ۱۳۳۱	وارد صادر

اقلیت‌ها از ۱۸۳۲ تا ۱۸۴۰ تنظیم شده‌اند. علاوه بر آن بعدها بخش‌هایی نیز در هر فهرست اضافه شد که هر یک پیرونده فرامین صادره از مجامع قانونگذاری ویژه‌ای که در سالهای بعد تاسیس شده بودند را در بر می‌گیرد؛ مجامعی چون مجلس ولای احکام عدلیه^۵ پس از ۱۲۵۶/۱۸۴۰ و شورای دولت^۱ پس از ۱۲۸۴/۱۸۶۷ و همچنین فرامین منبعت از گزارشهای مجلس مخصوص وکلا پس از ۱۲۷۰/۱۸۵۳. پیرونده‌های هر یک از این مقولات بر حسب سنواتی تنظیم شده‌اند. مهمترین مسائل دولتی را می‌توان در میان ۵/۶۴۶ پرونده مجموعه مجلس مخصوص ۷۲۴ پرونده مجموعه شورای دولت و ۲۱/۱۳۶ پرونده مجموعه خارجییه یافت. حدود ۸۰/۰۰۰ پرونده‌ای که تحت عنوان مجموعه داخلیه و حدود ۲۶۳۳۶ پرونده‌ای که تحت عنوان مجموعه مجلس والا گرد آوری شده است، معمولاً مسائل مهمی را در بر ندارند.

گذشته از فهرسی که بر اساس سنواتی تنظیم شده‌اند سلسله اسناد و مجموعه‌های دیگری نیز که به امور خارجی و مسایل اقلیت‌ها در فاصله سالهای ۱۸۳۹ تا ۱۸۵۷ مربوط می‌شوند نیز تحت عنوان کلی مسائل مهمه گرد آوری شده‌اند^۷. روابط سیاسی با اطیش دانمارک، ساردنیا، ایران، مونه‌نگرو، پرتقال، انگلستان، و لاجیا، ملاوی، صربستان، یونان، روسیه، فرانسه، بلغارستان، واتیکان، پروس، لبنان، مصر و نوسکائی، اموری چون مسائل ملت پروتستان، ملت ارمنی، کردها، ملت کاتولیک، ملت یهود، رعایای لاتین، ملت یونانی، عشایر شرق

چون نظامنامه‌های اداری و محلی، تشکیلات نظامی، قورخانه سلطنتی، بنادر همایونی، ساختمانهای دولتی، خزانه اوقاف، خزانه شخصی سلطان، ازدواج اعضاء خاندان سلطنتی (سوره همایون)، کارخانه‌های شخصی و سلطنتی را در بر می‌گیرد. اسناد این مجموعه‌ها بر حسب سنواتی تنظیم شده‌اند. اگر چه این مجموعه‌ها رسماً اسناد بعد ۱۸۵۷ را در بر نمی‌گیرند، ولی در برخی از آنها اسناد جدیدتری نیز می‌توان ملاحظه کرد که برخی از آنها به سالهای آخر قرن نوزدهم مربوط می‌شوند. فهرس مجموعه اسناد امیراد که از

آناتولی، شهرهای مقدس مکه و مدینه و ایالت کورت، نیش، یمن، صیدون، بغداد، حلب، ادنا و ماراس، دمشق، آنکارا، بسنی، دیار بکر، سالونیکا، اشقو دره، الجزیره، سیام، تونس، بروسه، یانیه، اشکوب، ادرنه، ارضروم، آیدین و طرابوزان. علاوه بر آن فهرس علی - حده‌ای نیز در مورد اموری چون تشکیلات قرنطینه، دیدارهای سلطان از کشورهای اروپایی و نقاط مختلف امپراتوری، اقدامات ناشی از بروز شورش و بلوا در اروپا و امور مشابه وجود دارد. فهرس ویژه‌ای نیز تحت عنوان کلی خطوط همایون تنظیم شده است که اسناد اموری

عمران و معادن وارد صادر	۵۶۷ - ۵۶۴ ۵۷۰ - ۵۶۸	۲۷ رجب ۱۲۸۹ - ۱۳۲۶ ۷ جمادی الاول ۱۲۹۹ - ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۶
صحب وارد صادر	۵۷۲ - ۵۷۱ ۵۷۵ - ۵۷۳	۲۱ محرم ۱۲۹۰ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱ ۲۱ محرم ۱۲۹۰ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱
پست و تلگراف وارد صادر	۵۸۱ - ۵۷۶ ۵۸۶ - ۵۸۲	۱۷ محرم ۱۲۹۰ - ۱۱ رجب ۱۳۳۷ ۱۷ صفر ۱۲۹۳ - ۸ رجب ۱۳۳۷
رسومات وارد صادر	۵۹۱ - ۵۸۷ ۵۹۵ - ۵۹۲	۱۰ محرم ۱۲۷۸ - ۱۰ رجب ۱۳۲۷ ۲ محرم ۱۲۷۸ - ۱۵ رجب ۱۳۲۷
شورای دولت وارد صادر	۵۹۸ - ۵۹۶ ۶۰۱ - ۵۹۹	۱۶ رجب ۱۲۹۵ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱ ۲۲ رجب ۱۲۹۵ - ۲۹ صفر ۱۳۴۱
شورای دولت مضبوطه دفتری (برونکل قوانین پیشنهادی)	۶۰۲ - ۶۰۰	۲۳ ذیحجه ۱۲۸۵ - ۱۲ ربیع الاول ۱۳۴۱
شورای دولت تویخانه وارد صادر	۶۴۶ - ۶۴۱ ۶۴۹ - ۶۴۷	۱۳ رجب ۱۲۷۸ - ۱۰ ذیحجه ۱۳۲۷ ۱۸ محرم ۱۲۹۰ - ۵ جمادی الثانی ۱۳۲۷
ضبطیه (اندامری) وارد صادر	۶۵۷ - ۶۵۰ ۶۶۳ - ۶۵۸	۲۹ جمادی الثانی ۱۲۶۵ - ۲۴ رجب ۱۳۲۷ ۲ محرم ۱۲۷۸ - ۱۹ جمادی الثانی ۱۳۲۷
آناطولی نفتی کسپونی (کسپون نفتی آناطولی) وارد صادر	۶۶۶ - ۶۶۴ ۶۶۸ - ۶۶۷	

خارجی و خاندانشان.

پرونده های گروه دوم: آیین نامه های تشکیلاتی (نظامات) و آموزشی (تعلیمات) اساسی؛ امتیازها و معاهدات بازرگانی؛ قراردادها؛ معدن ذغال سنگ ارگلی؛ نهادهای خارجی در امپراتوری؛ مسئله ملیت ها؛ فرستاده های ویژه به کشورهای خارجی؛ مدال ها و نشانهای اعطایی سلطان؛ امور مربوط به کشتیهای خارجی که از بغازهای دریای سیاه عبور می کنند، راه ها و پل ها.

پرونده های گروه سوم: انتصابات اداری؛ فرامین صادره به مامورین.

پرونده های گروه چهارم: قوانین موقت؛ افزایش و معافیت مالیاتی.

پرونده های گروه پنجم: شهرهای مقدس مکه و مدینه؛ هدایای همایونی که هر سال به شهرهای مقدس ارسال می گشت؛ انتصاب و عطا همایونی (خطابت)؛ اعلان جنگ؛ عفو مجازات های جنایی؛ امور حجاز و خط آهن حجاز؛ تشکیلات دربار؛ سازمان و تقسیمات اداری؛ نهادهای دینی؛ عزل و محاکمه مقامات اداری؛ فرامین اعدام و مجازات؛ احداث تاسیسات در املاک دولتی؛ پرورشگاه ها؛ امور حکومت نظامی؛ انجمن ها؛ مدارس؛ تشکیلات ایالتی.

پرونده های گروه ششم: عرایض تقدیم شده به سلطان (مستدعیات)؛ کاهش حقوق مقامات دولتی؛ اتباع خارجی که در خدمت عثمانی بودند؛ کنگره ها؛ شرکتهای تجارتي خصوصی؛ بودجه های ایالتی؛ شورای نمایندگان ایالتی و محلی؛ جوامع غیر مسلمان؛ کاوشهای باستانشناسی؛ مالیات های فوق العاده؛ بودجه های مخصوص، قوانین و نظامنامه های اساسی؛ قانون اساسی

تنظیم اسناد تا سالهای جنگ جهانی اول ۱۳۳۴/۱۹۱۶ که تقسیم بندی موضوعی جدیدی ارائه گردید، ادامه داشت. بر اساس این تقسیم بندی جدید تمام پرونده ها و فهراس اسناد مزبور صرفاً بر اساس موضوع اسناد و به هشت مقوله ذیل تقسیم می شدند:

پرونده های گروه اول: امور مربوط به سلطنت و خاندان سلطنتی؛ تشکیلات شورای وزیران و دگرگونی های حاصله در اعضاء آن؛ افرادی که به حضور سلطان بار می یافتند، امور املاک همایونی، اعیاد و تعطیلی های دینی، هدایای اعطایی سلطان، سفرای خارجی در بابعالی، سفرای عثمانی در خارج، بنیادهای متکی به خزانه سلطنتی، امیر مکه، طرابلس لیبی و بنغازی، حکام

سال ۱۳۱۰/۱۸۹۲ آغاز می گردد، بر اساس وزارتخانه مربوطه تقسیم شده است و لهذا اسناد وزارتخانه های ذیل هر یک فهرستی سالیانه و جدا دارند: داخلی، خارجی، عدلیه، معارف، مالیه، رسومات، تویخانه، ضبطیه، نفعیه (فواید عامه)، عمران و معادن، همشیت (امور دینی)، شهر امانتی (شهرداری استانبول)، امتیاز و مقاولات (امتیازهای کاپیتولاسیونی و قراردادهایی که با اتباع و شرکتهای خارجی منعقد شده اند)، پست و تلگراف، صحیه. فهراس جداگانه ای برای خصوصی امرا و اعدا (فرامین ویژه ای که در مقولات فوق جای نمی گیرند)، نظامات (آیین نامه ها و نظامنامه های اداری) و [دفتر حقانی؟] dıftir - hakani (دفتر ثبت عواید همایونی). این شیوه ثبت و

بلغارستان کمبریلیکی (کمیسریای نظمیه بلغارستان)
 ۶۷۶ - ۶۷۲ ۱۳ شوال ۱۳۱۳ - ۲۸ ذیقعدة ۱۳۱۹
 ۶۷۷ ۱۹ رجب ۱۳۱۵ - ۲۵ ذیحجة ۱۳۲۱
 ۶۷۸ - ۶۸۰ ۲ ربیع الاول ۱۳۱۱ - ۶ رجب ۱۳۲۷
 اسناد صادره وارده

سجل احوال کمیسیون (کمیسیون سجل احوال)
 ۶۸۱ - ۶۸۲ ۶ رجب ۱۳۰۵ - محرم ۱۳۱۱

(شهرداری استانبول)
 ۶۸۳ - ۶۸۶ ۱۶ محرم ۱۲۷۸ - ۶ صفر ۱۳۲۷
 ۶۸۷ - ۶۸۹ ۵ محرم ۱۲۷۸ - ۲۳ رجب ۱۳۲۷
 صادره وارده

صدارت گلن سفرلی تلگرافلار (تلگرافهای رزمزارسالی به صدارت عظمی، اکثر اکشف رمز شده اند)
 ۵۹۰ - ۶۹۸ ۱۳۲۷ - ۱۳۲۰
 صادره وارده

صدارتدند گدن سفرلی تلگرافلار (تلگرافهای رمز صادره از وزارت عظمی)
 ۶۹۹ - ۷۰۵ ۱۳۲۷ - ۱۳۲۰
 صادره

خارجیه منفرقه سی (امور منفرقه وزارت خارجه)
 ۷۰۶ - ۷۱۵ ۱۳۰۲ - ۱۳۴۱
 حجاز ذمیر یولاری (راه آهن حجاز)
 ۷۱۶
 ۷۱۷
 وارده صادره

۸ ذیحجة ۱۳۱۹ - ۱۲ ذیقعدة ۱۳۲۲
 ۷ ذیحجة ۱۳۱۹ - ۱۲ ذیقعدة ۱۳۲۲
 ۷۲۰ - ۷۲۳
 ۷۲۴ - ۷۲۶
 وارده صادره

دفتر حقانی نظارتی (دفتر ناظر بر عواید حاصله از پاره ای املاک شاهی)
 ۱۰ محرم ۱۲۷۸ - ۲۰ رجب ۱۳۳۰
 ۲ محرم ۱۲۷۸ - ۲۰ ربیع الثانی ۱۳۳۰
 ۷۲۳ - ۷۲۰
 ۷۲۴ - ۷۲۶
 وارده صادره

دیوان محاسبات
 ۱۰ محرم ۱۲۹۷ - ۲۶ ربیع الثانی ۱۲۹۷
 اول صفر ۱۲۹۹ - ۲۸ ذیحجة ۱۳۳۰
 ۷۲۷ - ۷۲۳
 ۷۳۴ - ۷۳۵
 وارده صادره

ملکيه تقاعد صندوقی (صندوق بازنشستگی کارمندان)

عثمانی؛ قواعد انتخاب نمایندگان؛ قوانین؛ نمایندگانهای کشاورزی و صنعتی؛ خط آهن (روملی)؛ الغای بروات و یک کاسه کردن دیون عمومی؛ روزنامه ها و مجلات؛ مسائل امور خارجی با پرونده های ویژه ای در مورد مسائلی که در مورد عقبه و کویت با انگلستان، بسنی و هرزگوین با امپراتوری اتریش - مجار؛ تونس و الجزایر با فرانسه و کانال سوئز با قدرت های مختلف داشتند و همچنین بی طرفی دریای سیاه، آبراه بغاز بسفر؛ اطلاعاتی در مورد مذاکرات صلح با روسیه؛ شورش صربستان و مونته نگرو؛ غرامات جنگ روسیه؛ کنگره برلن با پرونده های ویژه ای در مورد امور اصلاحات آناتولی، تعیین حدود مرزی عثمانی و یونان، و اراضی واگذار شده به مونته نگرو؛ مهاجران اتریشی به امپراتوری عثمانی.

پرونده های گروه هفتم: امور

نظامی، انتصابات، تنزل درجات و هدایای نظامی؛ تشکیلات نظامی؛ امور تقاعد نظامیان؛ محاکم نظامی؛ کاهش حقوق نظامیان؛ تدارکات سنجاق و مدالها و نشان های اعطایی به سنجاق ها؛ سرباز گیری ژاندارمری؛ انتصابات، ارتقاء و نشان های نیروی دریایی؛ بازنشستگی [اعضاء] نیروی دریایی؛ محاکم نیروی دریایی؛ درجات نیروی دریایی؛ امور ناوگان ها.

پرونده های گروه هشتم: فرامین

سلطنتی (خطوط همایونی)؛ اعلامیه های سلطنتی (بیان نامه همایونی)؛ فرامینی که به توشیح سلطان رسیده اند (نامه همایون)؛ دیون عمومی؛ اسناد مربوط به یوسف عزالدین افندی؛ فرامین سلطنتی در

انتصاب صدراعظم ها؛ اسناد مربوط به خطوط آهن و مسائل کرت، مصر، یونان، بلغارستان و سیام علاوه بر اسناد مجموعه ایراد که مورد اشاره قرار گرفت، به در آرشیو باشباکانلیک (دفتر صدارت عظمی) نیز یک رشته اسناد فهارس ایراد نیز مشتمل بر فهرست کلیه فرامین صادره دولت عثمانی وجود دارد که بر اساس سنواتی تنظیم شده است و در مورد هر یک نیز توضیح مختصری ثبت شده است. با این حال هنوز برای هماهنگی این فهرست ها با اسناد مجموعه ایراد اقدامی صورت نگرفته است و فهارس مزبور

کاربرد چندانی ندارد.
(۴) مجموعه مجلس تنظیمات و نظامت
 متن تمام قوانین اساسی و نظامنامه های اداری ای که پس از تاسیس مجلس تنظیمات در سال ۱۲۷۱/۱۸۵۴ بعنوان تشکیلات قانونگذار عثمانی و نهاد های جانشین آن مجلس احکام عدلیه پس از ۱۲۷۸/۱۸۶۱، شورای دولت پس از ۱۲۸۵/۱۸۶۸ و مجلس عثمانی در سالهای ۷۸-۱۸۷۷ و پس از ۱۹۰۸ صادر شده اند. این قوانین، به انضمام تغییرات و تبصره های الحاقی آنها به صورت کامل در سی و هفت دفتر

وارده
صادره
۷۳۸ - ۷۳۷
۷۴۰ - ۷۳۹
۹ جمادی الثاني ۱۲۹۷ - ۱۷ جمادی الثاني ۱۳۲۹
۱۱ جمادی الثاني ۱۲۹۷ - ۳ رمضان ۱۳۲۸

مأمورین ملکیه کمیسیون (کمیسیون کارمندان
کشوری)

وارده
صادره
مصر کمیسرلیگی
(کمیسیون امور مصر)
۷۴۱
۷۴۲
۱۰ ۷۵۰ - ۷۴۳
۷ رمضان ۱۳۱۴ - ۵ شعبان ۱۳۲۶
۲۴ رجب ۱۳۱۴ - ۱۸ رجب ۱۳۲۶
۲۴ شوال ۱۳۲۲

مناز خارجیه متفرقه سی
(امور خارجی ولایات خاصه)
مهاجرین کمیسیون
(کمیسیون امور مهاجرین)

۷۵۷ - ۷۵۱
۲۲ رجب ۱۳۰۷ - ۱۳۳۰

وارده
صادره

۷۶۰ - ۷۵۸
۷۶۴ - ۷۶۱
۲ محرم ۱۲۷۸ - ۷ رجب ۱۳۲۶
۳ محرم ۱۲۷۸ - ۲۴ جمادی الثاني ۱۳۲۶

اصلاحات مالیه کمیسیون
وارده
صادره

۷۶۶ - ۷۶۵
۷۶۸ - ۷۶۷
۲۷ شوال ۱۲۹۶ - ۲۹ جمادی الثاني ۱۳۲۶
۲۷ شوال ۱۲۹۶ - ۲۹ جمادی الثاني ۱۳۲۶

مکه مکرمه

۷۷۰ - ۷۶۹
۹ مارس ۱۳۲۶ - ۱۳۳۴

مکاتب عسکریه
(مدارس نظامی)
وارده
صادره

۷۷۰/۲
۷۷۰/۲-۳
اول فیفئده ۱۳۱۶ - ۹ صفر ۱۳۲۶
اول جمادی الثاني ۱۲۹۸ - ۱۶ رجب ۱۳۲۶

طیبه
وارده
صادره

۷۷۱
۷۷۳ - ۷۷۲
۷ صفر ۱۲۷۸ - ۲۳ محرم ۱۲۹۳
۳ محرم ۱۲۸۷ - اول ربیع الاول ۱۲۹۶

تجهیزات عسکریه کمیسیون
(کمیسیون مالیات تجهیزات، ریزه نظامی)

۷۷۵ - ۷۷۴
۲۶ ذیحجه ۱۳۱۹ - ۵ شعبان ۱۳۲۶

انتشار چهار مجلد دیگر که تحت عنوان
دستور: سری اول (دستور: بیرنجی
ترتیب) در فاصله سالهای ۱۹۳۷ تا
۱۹۴۳ از سوی دفتر نخست وزیری
جمهوری ترکیه و با همکاری کارمندان
آرشیو صدارت عظمی با الفبای لاتین
منتشر شد، کار مجموعه نخست به پایان
رسید. این چهار جلد آخر عبارت بودند از:
جلد ۵ (آنکارا ۱۹۳۷) آیین
نامه‌هایی که بین ۱۴ ربیع الاول
۱۳۰۱ / ژانویه ۱۸۸۳ و ۲۶ رجب
۱۳۰۵ / مارس ۱۸۸۸ صادر شده‌اند.

جلد ۶ (آنکارا ۱۹۳۹) آیین
نامه‌هایی که بین ۴ ذی قعدة ۱۳۰۴ /
ژوئیه ۱۸۸۷ و ۱۴ رمضان ۱۳۱۲ /
فوریه ۱۸۹۵ صادر شده‌اند.

جلد ۷ (آنکارا ۱۹۴۱) آیین
نامه‌هایی که بین ۱۵ شوال
۱۳۰۴ / مارس ۱۸۹۵ و ۱۴ ذی حجة
۱۳۲۱ / فوریه ۱۹۰۴ منتشر شده‌اند.

جلد ۸ (آنکارا ۱۹۴۳) آیین
نامه‌هایی که بین ۲۳ محرم
۱۳۲۲ / مارس ۱۹۰۴ تا ۱۵ جمادی
الآخر ۱۳۲۶ / اول ژوئیه ۱۹۰۸ منتشر
شده‌اند

از آنجایی که مجلدات
اولیه دستور فقط قوانینی را در بر می‌گیرد
که در ایام انتشار این مجموعه از ۱۸۳۹
به بعد به قوت خود باقی بودند، برای
آگاهی از قوانینی که در ۱۷۷۲ لغو
شدند رجوع به اسناد مجلس تنظیمات
ونظامات ضروری است. مع هذا اکثر
اسناد مهمی که پس از آن تاریخ صادر
شده‌اند در مجلدات دستور موجودند.

(ب) سری دوم (یکینجی
ترتیب) که بعدها به مجموعه دستور
جدید معروف شد، در دوازده جلد در

شد. این مجلد در ۱۲۸۹/۱۸۷۲ نیز برای
بار سوم و با ضمایی چند منتشر شد.
سپس جلدهای دوم و سوم و چهارم نیز به
ترتیب در سالهای ۱۸۷۳/۱۲۹۰،
۱۲۹۳/۱۸۷۶ و ۱۲۹۶/۱۸۷۹ منتشر شد
که هر یک شامل قوانین منشره در این
فواصل و تغییرات و اصلاحات داده شده
در قوانین سابق بود. در فاصله سالهای
۱۲۹۶/۱۸۷۹ تا ۱۳۰۲/۱۸۸۴ نیز چهار
ضمیمه (ذیل) بر مجموعه‌های پیشین
منتشر شد که قوانین و مصوبات جدید را
در بر می‌گرفت. در ۱۳۳۵/۱۹۱۹ نیز
جلد دیگری موسوم به متمم که شامل
قوانین الحاقی بر قوانین منتشر شده در
چهار جلد پیشین، در فاصله ۱۵ محرم
۱۲۸۹/۱۷۷۲ تا ۸ رجب ۱۳۲۵/۱۹۰۷
می‌شد در استانبول منتشر گردید. با

استنساخ شده‌اند. هفت دفتر نخست این
مجموعه تحت عنوان مجلس تنظیمات
دفتر لوی اسناد مربوط به سالهای ۱۲۷۱ تا
۱۲۹۸/۱۸۵۴ تا ۱۸۶۱ را در بر
می‌گیرد و سی دفتر دیگر نیز تحت عنوان
نظامات اسناد سالهای ۱۳۰۱ تا
۱۳۳۳/۱۸۸۳ تا ۱۹۱۴ را در بر
می‌گیرند. ^۸ اهم این قوانین که هنوز به
قوت خود باقی بودند در مجموعه‌های
موسوم به دستور، در دو مجموعه و با
ضمایم مختلف از سوی دولت عثمانی
منتشر شدند. این مجموعه‌ها عبارتند از:

(الف) سری اول (بیرینجی
ترتیب) که بعدها به دستور عتیق موسوم
گردید که نخست در یک جلد در سال
۱۲۷۹/۱۸۶۳ منتشر شد و پس از چندی
با ملحقاتی در ۱۲۸۲/۱۸۶۵ تجدید چاپ

۳ محرم ۱۲۲۳ - ۸ جمادی الثانی ۱۲۲۲	۷۷۶ - ۷۷۷	توحید مباحثات کمیسیون (کمیسیون هماهنگ سازی خریدهای دولت)
۱۳۳۴ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۷۷۸ - ۷۷۹	اعاشه کمییونی (کمیسیون تدارکات غذایی)
۱۲ رمضان ۱۳۰۱ - ۴ ربیع الاول ۱۳۰۴	۷۸۴	مصر ایشلرین دایر (دایرة امور مصر)
۲ شعبان ۱۳۰۸ - ۱۳۳۷	۷۸۵ - ۷۸۹	صدارت مکتوب مهمه ... (مراسلات دبیرخانه مکاتبات مهم دفتر وزارت عظمی)
اولی ربیع الاول ۱۳۰۲ - ۱۸ ذیقعدة ۱۳۰۲	۷۹۰	بویورلدی دفتری (دفتر فرامین نخست وزیری)
۱۳۰۰ - ۱۳۳۷	۷۹۱	دارالعماره مفرقه دفتری (دفتر بیت امور مفرقه مربوطه به اسانبول)
۲۸ جمادی اول ۱۳۰۶ - ۱۳۳۸	۷۹۲ - ۸۷۷	عرضحال دفتری عرضحال های رسیده به دفتر نخست وزیری تلگراف عرضحال (عرضحال های تلگراف رسیده به دفتر نخست وزیری)
۱۳۳۸ - ۱۳۲۶	۸۷۸ - ۸۸۳	تقریرمقابع مخصوصه دفتر لر (دفتر مربوط به روزنامه دولت و سایر نشریات رسمی)
۳ شعبان ۱۳۳۶ - ۱۳۳۸	۸۸۴ - ۸۹۰	مدونات (مجموعه گزارشهایی در مورد امور مختلف)
۱۲ رمضان ۱۳۲۶ - ۸ ربیع الاول ۱۳۴۱	۸۹۱ - ۸۹۵	

فاصله سالهای ۱۳۲۹/۱۹۱۱ تا ۱۳۴۴/۱۹۲۸ در اسانبول منتشر شدند. این مجموعه تمام قوانین و آیین نامه های اساسی سالهای ۱۳۲۶/۱۹۰۸ تا ۱۳۴۱/۱۹۲۲ را شامل می شود.

بسیاری از قوانین و آیین نامه های منتشر شده در مجلدات دستور قبلاً در تقویم وقایع روزنامه رسمی دولت عثمانی منتشر شده اند. ۲۱۱۹ شماره از این روزنامه در فاصله سالهای ۱۲۴۷/۱۸۳۱ تا ۱۲۹۵/۱۸۷۸ منتشر شده، سپس بعد از ۱۲ سال فترت در ایام حکمروایی سلطان عبدالحمید دوم، ۲۸۳ شماره دیگر آن به مدت ۱۳ ماه در خلال ۹۱-۱۸۹۰ منتشر شده تا از نو توقیف گشت. تقویم وقایع با اعاده نظام مشروطه در ۱۹۰۸ از نو منتشر و تا زمانی که مجمع کبیر ملی جمهوری ترکیه آن را در ۱۹۲۳ به رسمی گزات (روزنامه رسمی) تبدیل کرد، بیش از ۴/۶۰۸ شماره آن منتشر شد. پاره ای از قوانین این دوره نیز در جراید غیر دولتی آن عصر منتشر شده اند. ب. اسناد و آیین نامه های اداری

۱ - دفتر صدارت عظمی (باب اصفی).

اسناد و فرامین دفتر صدارت عظمی دو مجموعه اساسی را تشکیل می دهند: یک مجموعه که مشتمل بر ۱۵۶۱ جلد سند است و سالهای ۱۲۲۷/۱۸۱۲ تا ۱۲۹۸/۱۸۹۰ را در بر می گیرد و به نام فهارس اعیانیات معروف است و دیگری که مشتمل بر ۳۵۲/۰۰۰ برگ سند ۱۰۴۵ فهارس آن است که به بابعالی odasi (اطاق اوراق بابعالی) موسوم است.

(آ) اسناد مجموعه اعیانیات اکثراً از رونوشت فرامین صادره از سوی

از دیگر موضوع ها نشان آشکاری است از اهمیت این آرشیو جهت بررسی مسائل امپراتوری عثمانی در سه دهه آخر حیات آن. اسناد این مجموعه تا سال ۱۹۱۳/۱۳۳۴ بر اساس وزارتخانه ها، و پس از آن نیز تحت عناوین مکاتبات وارده و صادره و دیگر اسناد رسمی (تقریرات) تفکیک شده اند. این نکته نیز شایان ذکر است که تنها بخش محدودی از اسناد وارده بر جای مانده اند اما اسناد بخش صادره تقریباً به صورت کامل حفظ شده و برای بررسی موجودند.

پیش نویس ها

* این مقاله ترجمه ای است از:

صدراعظم و دیگر مقامات عثمانی است که معمولاً «بویورلدی» نامیده می شدند، علاوه بر آن رونوشتهایی نیز از یادداشتها (تذاکر و محرورات نوشته شده در باب موضوع های مورد نظر دولت عثمانی نیز در این مجموعه موجود است.

(ب) اسناد اوراق اطاق بابعالی، بیشتر از مکاتباتی تشکیل شده است که در فاصله سالهای ۱۳۰۹/۱۸۹۱ تا پایان امپراتوری عثمانی، میان دفتر صدارت عظمی و سایر وزارتخانه ها جریان داشته است. پیش نویس آیین نامه های اداری و آیین نامه های اداری، گزارشهایی در مورد انواع مسائل و اقدامات، و انبوهی

۹ جمادی الثانی ۱۲۷۶ - اول ربیع الاول ۱۳۴۱	۸۹۶ - ۹۱۳	تشریفات
۷ ربیع الاول ۱۲۹۶ - ۱۴ جمادی الثانی ۱۳۰۴	۹۱۶ - ۹۱۴	ولایات ممتاز دان مراسلاتی از ولایات خاص؛ کرت، قبرس، بوسنی و هرزگوین، روملی شرقی ولایات ممتاز اصلاحاتی و... (دفتر اقدامات اصلاحی در ولایات خاص)
۳ محرم ۱۲۹۸ - ۱۳۳۷	۹۳۳ - ۹۱۷	امور مهمه دفتری (دفتر احکام و فرامین مهم)
۱۲ محرم ۱۲۹۸ - ۲۲ جمادی الاول ۱۳۲۴	۹۳۶ - ۹۳۴	حجاز ولایتی اصلاحات عمومیه دفتری (دفتر اقدامات اصلاحی در حجاز)
۱۹ جمادی الاول ۱۳۱۴ - ۱۳۱۷	۹۳۶/۲	امور بلغارستان امور روملی شرقی امور کرت امور قبرس و بوسنی - هرزگوین امور سبسام امور کوهستان لبنان و سبسام امور کوهستان لبنان امور طرابلس لیبی و بنغازی امور مصر نعین و انفصال دفتری
اول رجب ۱۳۰۹ - ۲۹ رجب ۱۳۱۹	۹۳۷ - ۹۶۶	
اول محرم ۱۲۹۷ - ۱۳۲۷	۹۸۵ - ۹۶۶/۲	
۱۸ رمضان ۱۲۸۸ - ۱۳۳۵	۹۸۶ - ۱۰۰۲	
۱۴ ربیع الاول ۱۳۱۰ - ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۸	۱۰۰۳	
۱۳ رجب ۱۲۴۷ - ۳ رمضان ۱۳۳۵	۱۰۰۴ - ۱۰۰۸	
۱۳ شوال ۱۳۰۹ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۱۰۰۹	
۵ ذیقعدہ ۱۳۳۰ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۱۰۱۳ - ۱۰۲۱	
۵ ذیقعدہ ۱۳۳۰ - ۲۳ شوال ۱۳۳۹	۱۰۲۲ - ۱۰۲۸	
۲۶ ربیع الاول ۱۲۶۲ - ۷ ذیقعدہ ۱۳۳۸	۱۰۲۹ - ۱۰۴۸	
۱۵ ربیع الاول ۱۳۰۷ - ۱۳۲۳	۱۰۴۹ - ۱۰۶۰	

Kutuphanesi (Istanbul, 1937).

5 - See S.J. Shaw, «The Central legislative Councils in the Nineteenth Century Ottoman Reform Movement before 1876» *IJMES*, Vol. 1 (1970), 1 PP. 54 - 63

6 - Ibid, PP. 73 - 84

7 - Sertoglu, op. cit. pp. 56 - 8

8 - Ibid, pp. 52 - 6

9 - Ibid, p. 26

Archives of Turkey» Journal of the American Oriental Society, Vol. 80 (1960), pp. 1 - 12; «Turkish Source Materials For Egyptian History», Political and Social Change in Modern Egypt, ed. P.M. Holt (Oxford University Press, 1968) PP. 28 - 48

۳ - بهترین فهرست موجود از آرشیو نخست وزیری در استانبول نوشته ذیل است که باید مورد استفاده مستمر تمام پژوهشگران باشد:

Midhat Sertoglu, Muhteva Bakimindan Basvekalet Arsivi (Ankara, 1955).

4 - See Osman Ergin, Muallim Cevdetin Hayati, Eserleri ve

stanford J. shaw, ottoman archival materials for the nineteenth and Early Twentieth Centuries: the Archives of Istanbul, *Int. J. Middle East Stud.* 6 (1975), 94 - 114.

1 - see S.J. shaw, the financial and administrative Organization and development of Ottoman Egypt, 1517 - 1798 (pinceton, n. j. ,1962); Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution (Cambridge, Massachusetta, 1964)

The Budget of Ottoman Egypt (the Hague, Holland, 1968).

2 - S.J. Shaw, «Archival Sources For Ottoman History: the